

ЫСЫК-КӨЛ ОБЛУСУНУН БОКС ТАРИХЫ ЖАНА АЗЫРКЫ АБАЛЫ

УДК 624.131

*Кийзбаев М.С. п.и.к., проф. Кубанычбек уулу Бекжан
Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясы,
бокс жана күч спорт түрлөр кафедрасы.
Кыргыз билим берүү академиясы. Бишкек ш.*

Корутунду: Макалада Ысык – Көл облусунун бокс тарыхы жөнүндө баяндалат. Атактуу машыктыруучулардын, мушкерлердин жана калыстардын жетишкендиктери көргөзүлөт. Ошондой эле Ысык-Көл облусунун бокс курама жаатынын, түрдүү мелдештерде жетишкен ийгиликтери жөнүндө баяндалат.

Негизги сөздөр: тарых, спорт, жеңүүчүлөр, мелдештер, машыктыруучулар, калыстар, спорт адабияттары.

ИСТОРИЯ И СОСТОЯНИЯ БОКСА В ИССЫК-КУЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация: В данной статье описывается история бокса Исык-Кульской области. Достижение заслуженных тренеров, боксеров и судей. А также достижение Исык-Кульской сборной команды по боксу в различных соревнованиях.

Ключевые слова: история, спорт, чемпионы, соревнования, тренеры, судьи, литература по спорту.

THE BOXING HISTORY AND CONDITION AT THIS MOMENT OF ISSYK KUL REGION

*M.S Kiyizbayev p.h.d, prof. Kubanichbek uulu Bekjan
The Kyrgyz State Physical Education and Sport Academy Boxing department . Bishkek city*

Abstract: This article describes the history of boxing Issyk - Kul region. Achieving honored coaches, boxers and referees. As well as the achievement of the Issyk - Kul boxing team in various competitions and team competitions.

Keyword: history, sport, champion, competition, coach, judge, Literature of sports.

Актуалдуулугу. Кыргызстан жергесинде кеңири тараган спорт оюндарынын бири болгон бокстун пайда болушу, эл арасында таралышы, кандай тарыхый булактарда жазылышы, кандай өзгөрүүлөргө дуушар болушу, азыркы мезгилдеги абалы тууралуу, дене тарбия жана спорт иштерине айланышы жана жашоо турмушубузда колдонуунун маселелерин туура баамдап, андан ары кандай жол менен өнүгүшү керектигин чечүү болуп эсептелинет. Ошондуктан Ысык – Көл облусунун бокс тарыхын изилдеп көрсөк бир чети

кызыктуу, экинчиси ал маалыматтар ушул спортун өнүгүшүнө да көп салымын кошот деген үмүттөбүз. Элибизден мыктылар чыгып Онгор Беспаяев, Адылкан Бекболотов, Юрий Катанцев, Дүйшөнөлы Сарымсаков, Каныбек Кульгелдиев, Абдыманап Кыдыргычев, Тилекмат Энкеев, Асанкул Жапаркулов, Бейшен Сабатаров, Мукаш Рысалиев, Рыспек Акматбаев, Жаныбек Каптагаев, Эмиль Токтосапиев, Кенжебек Акельбаев, Айбек Абдымомунов, Александр Кудашев, Нурлан Кенжебаев, Анатолий Иващенко ж.б.

сыяктуу бокстун мыкты кызматкерлери, чеберлери КР боксунун өркүндөшүнө чоң салымдарын кошуп келүүдө [1, 11].

Изилдөөнүн максаты: «Ысык-Көл облусунда бокстун өнүгүү тарыхын, чеберлерин жана өткөрүлгөн мелдештеринин изилдөө».

Изилдөөнүн илимий ыкмалары: Ар кандай адабият булактарын изилдөө, архивдик жана спорт мекемелеринин иш кагаздары менен таанышуу. Ошондой эле тажрыйбалуу адистер менен аңгемелешүү. Жер-жерлерди кыдырып бокс ийримдерин аныктоо, алардын өткөн жолун изилдөө, сүрөт жана башка маалыматтарды чогултуу.

Изилдөөнүн маалыматтары жана аларды талкулоо:

1920-жылдын аягында 30-жылдын башында Фрунзе шаарында бир нече бокс ийримдери иштеп баштаган, биринчи баштоочуларынан болуп Иван Ивин, Борис Сорокин, Сергей Станиславский аттуу машыктыруучулар болгон. Катышуучулардын аз болгонуна байланыштуу, мелдештер өтүлгөн эмес, анын ордуна көргөзмө таймаштар эс алуучу жайларда, маданият үйлөрүнүн сахналарында, мектептерде, аскердик жайларда көргөзүлүп турчу. Бокс жөнүндө маалымат таркатышып, жаш өспүрүмдөрдү бокска үгүттөп КР боксунун алгалашына чоң салымдарын кошушкан. Ошол үгүттөөнүн аркасы менен Кыргыз ССР булуң бурчуна бокс ийримдери ачыла баштаган [2].

Республикабызда бокстун өнүгүшүнө Фрунзе шаарында 1936-жылы дене тарбия адистерин даярдоо боюнча бир айлык курстардын өтүлүшү болгон, анда 57 киши катышкан, анын ичинен 19 бокс адистиги боюнча окушкан. 1938-жылы машыктыруучулук курсту аяктап Григорьев П. Балыкчы шаарына, Клепов Г. Жети Өгүз айылына келишип, Ысык-Көл облусунун бокс тарыхын баштоочулардан болушкан. Ийгиликтүү эмгектенишип келекчектеги мундарга жол көргөзүп, тарыхта биринчилерден болуп, Ысык-Көл облусуна ийримдерди ачышып, бокс менен машыгууларын өтөп, үгүттөөлөрдү жүргүзүп башташкан. Арадан

көп өтпөй Ысык-Көл облусунун мушкерлеринин биринчи жетишкендиктери жөнүндө маалыматтар Кыргыз спортунун тарыхында орун ала баштаган. 1964-жылы Ысык-Көл облусунун Түп районуна караштуу Күрмөнтү айылынын тургуну Онгор Беспаяев аттуу мушкер Ысык-Көл облусунан чыккан биринчи спорттун чебери деген наамга ээ болгон. Онгор Беспаяев III союз элдеринин спартакиадасында Кыргыз ССР бокс курама жаатынын мүчөсү болгон [3, 4].

Газета, журналдар жана макалаларда Ысык-Көл облусунун мыкты боксерлору жөнүндө баяндала баштаган. «От детдома к Олимпийским играм» деген китепте спорт-интернатында билим алып СССР курама жаатынын мушкери, СССР спорт чебери, азыркы учурдагы КР курама жаатынын башкы Адылкан Бекболотов жөнүндө кеңири баяндалган. Аны менен бирге СССР спорт-интернаттар арасында өткөн биринчилигинин финалисти, көрүнүктүү спортсмен Эмиль Токтосапиев жана Кыргыз боксерлорунан биринчи болуп Азия чемпионатына жол ачкан Жаныбек Каптагаев ж.б. жөнүндө тарыхый маалыматтар берилген. Жаныбек Каптагаев 1970-жылы Түп районунда төрөлгөн. Машыгууларын КР эмгеги синген машыктыруучу Тилекмат Энкеевдин кол алдында баштаган. Кыргыз боксунун тарыхында биринчи болуп 1995 – жылы Ташкент шаарында өткөн Азия биринчилигинде коло байгени багындырган [2, 6, 11]. 1974 – жылы Балыкчы шаарында төрөлгөн Кенжебек Акельбаев 1997-жылы Малазияда өткөн Азия биринчилигинде 2-орунду багындырган, ошол эле жылы Түштүк Азия оюндарынын байгелүү орунуна ээ болуп Кыргыз боксуна чоң сүйүнүч алып келген. Кыргыз боксунун тарыхындагы эн маанилүү жениш деп Сабатаров Бейшен агайдын шакирти Айбек Абдымомунов тарыхта биринчи болуп жаштар арасында өткөн дүйнө биринчилигин жеңүүчүсү болуп кайтканын айтса болот. Ошол эле жылы Филиппин өлкөсүндө өткөн Азия чемпионатында күмүш медал тагынынып, Афина (Греция) шаарында өткөн 28 жайкы Олимпиада оюндарына жолдомо

утуп, Ысык – Көл облусунан чыккан биринчи Олимпиачысы болгон.

Ысык – Көл облусу атактуу мушкерлери, союзга белгилүү болгон легендарлуу машыктыруучулары менен даңктанат. Балыкчы шаарынан КР эмгек сиңирген машыктыруучусу Асанкул Жапаркуловду баса белгилесек болот, Каракол шаарынан чыккан Юрий Ка-

танцев, Дүйшөнөлы Сарымсаков, Тилекмат Энкеев жана Бейшен Сабатаровдордун КР эмгек сиңирген машыктыруучуларынын кол алдынан жыйырмага жакын спорттун чеберлери даярдалгандыгы жөнүндө жана ошол чеберлердин мыктыларынын тизмеси берилген (1-торчо).

1-торчо

Ысык -Көл облусунун машыктыруучулары

Дареги	Аты жөнү	Мөөнөтү	Наамдары
Каракол шаары	Сарымсаков Дүйшөн	1973–2009	КР эмгек сиңирген машыктыруучусу.
	Эңкеев Тилекмат	1975	КР эмгек сиңирген машыктыруучусу Ысык – Көл облусунун башкы машыктыруучусу.
	Сабатаров Бейшен	1984	КР эмгек сиңирген машыктыруучусу.
	Раззаков Мухудин	1997	Машыктыруучу. Эл агартуунун жана ДТЖС мыктысы.
	Термечиков Марат	1996	Машыктыруучу. Эл агартуунун жана ДТЖС мыктысы.
Түп району	Кульгелдиев Каныбек Борончиевич	1975	КРнын Эмгек сиңирген машыктыруучусу.
	Эгебаев Кубанычбек	2000	Машыктыруучу ДТЖСтун мыктысы.
	Бейшенбеков Элис	2000	Эл Агартуунун жана ДТЖСтун мыктысы. Машыктыруучу (Маяк айылы).
	Асанкожоев Замир	2000	Машыктыруучу. Эл агартуунун мыктысы.
	Алыбаев Кадыш	2000	Машыктыруучу. (Күрмөнтү айылы).
	Кадыралиев Мурат	2000	Эл агартуунун жана ФКиСтин мыктысы. Машыктыруучу (Балбай а.).
	Алымбаев Кыдырбек	2005	Машыктыруучу. (Күрмөнтү айылы).
Чоң – Өрүктү	Шабдалиев Шермат Керимович	2005	Машыктыруучу. (Чоң – Өрүктү айылы).
Сары – Ой	Абдыкеримов Азамат	2009	Машыктыруучу. КР спорт чебери
Чолпон–Ата	Эгенбаев Курманбек	1985	Машыктыруучу. (Чолпон – Ата шаары).
	Эгенбаев Каныбек	2009	КР спорт чебери. Ысык–Көл облусунун бокс федерациясынын президенти.
Балыкчы шаары	Жапаркулов Асанкул	1970 2000	КР эмгек сиңирген машыктыруучусу.
	Сулайманкулов Турат	1994	Балыкчы шаарынын ДТЖСнун башкармасы.
	Мамытов Сүйүн	2001	Балыкчы шаарынын балдар спорт мектебинин машыктыруучусу.

70 – жыл тарыхы бар кыргыз боксунун, эң мыктыларынын катарында Катанцев Ю.И. жана Сарымсаков Д.И. агайлардын шакирти 91 килограмм салмактагы Анатолий Иващенко киргизилген. Андан тышкары эрктүү, багынууну билбеген, раундун акыркы секундасына чейин кыл чайнаша турган боксерлордун катарына КМДТИ мушкери, маркум Рысбек Абдымаликович Акматбаев берилген [2]. Ысык – Көл облусунда бокс спорт катары калыптанышына, өнүгүүсүнө өзүнүн зор салымын кошкон Ысык – Көл облусунун балдар спорт мектебинин директору Кыдыргычев Абдыманап континеталдык

калыс наамына ээ болгон. Ысык–Көл облусуна караштуу Чырпыкты айылынан чыккан мушкер, спортинтернаттын бүтүрүүчүсү, СССР спорт чебери Мукаш Рысалиев 2010 - жылы эл аралык даражадагы калыс деген наамына жетише алган.

Эгемендүүлүктү алгандан баштап Ысык – Көл облусунда бокс абдан жакшы көрсөткүчтөргө ээ болгон. Бул жетишкендиктерге биринчиден; машыктыруучулардын жөндөмдүүлүгү тапкычтыгы жана кереметүү Ысык – Көлдүн табигый жаратылышы, биосфералык абасы бирден бир түрткү бергендей. 1991 - жылдан бери окуучулар ара-

сындагы спартакиада 16 – жолу өткөзүлүп Ысык-Көл облусунун курама жааты 7 жолу жеңишке жетишип, 2 жолу күмүш байгеге, 4 жолу коло байгеге, 2 жолу байгелүү орунга, 1 жолу 7 орунга жете алышкан. Бул көрсөткүч абдан мыкты деген баага татыктуу. Ушундай жетишкендиктер келечектеги жаш мушкерлерге жакшы мисал болот деген үмүттөбүз.

Изилдөнүн жыйынтыгы.

1. Кыргызстанда бокс 1927 – жылдан бери өнүгө баштаган. Бирок атайын толук кандуу Ысык – Көл облусунун бокс тарыхы жөнүндө изилдөөлөр жүргүзүлгөн эмес.

2. Ысык – Көл облусунун боксунун өркүндөө мезгилдери:

- 1938 – жылы машыктыруучулук курсту аяктап Григорьев П. Балыкчы шаарына, Клепов Г. Жеты Өгуз айылына келишип, Ысык – Көл облусунун боксун өнүгүшүнө зор салымын кошушкан.

- 1964 – жылдары бокс Ысык – Көл облусунун баардык райондоруна тарап, ар бир аймакта бокс боюнча мыкты чеберлер пайда боло баштаган.

- Кыргыз Республикасынын эгемендүү мезгилинде Ысык – Көл облусунун бокс федерациясы түзүлгөн.

- Ысык – Көл областында азыркы учурда: 5 КР эмгек сиңирген машыктыруучу, 19 машыктыруучу эмгектенип жатышат, 3-эл аралык даражадагы спорт чеберлери, 3дан ашык спорт чеберлери, 1 жаштар арасында дүйнө чемпиону, 3 Азиянын байгелүү орундарын ээлегендер жана көптөгөн эл аралык, республикалык мелдештердин жеңүүчүлөрү даярдалган.

АДАБИЯТТАР

1. Азизбаев С.С. Бокс “Физкультура жана спорт” энциклопедия. Бишкек. 2002 – жыл, 31 – 33 б.

2. Алымкулов Б. Боксу Кыргызстана 80 лет. Спортивный Кыргызстан № 7 от 13-20.03.2007 г. с.2-7.

3. Дөлөн Өмүрзаков «Спорт в Киргизии». Фрунзе. 1963 – жыл. -64б.

4. Дөлөн Өмүрзаков «Спортивная Киргизия» Фрунзе. 1976–жыл. -18б.

5. Дөлөн Өмүрзаков «Физическая культура и спорт в Киргизской ССР». Фрунзе. 1956 -жыл. -88б.

Интернет булагынан www.msn.kg/ru/news/30344/.

- И. Марченко “Новая эра кыргызского бокса”. www.centrasia.ru/news

- “Резервы — в глубинке”. www.msn.kg/ru/news/30344/

- «От детдома к Олимпийским играм».

6. Козлов Б., Шипилов А., “Справочник по спорту”. (Бокс) – Фрунзе 1962. С.9 – 10.

7. Макешов К. “КР Олимпиада дагы санжыралуу жолдору”. Бишкек : Турарх. 2012. 118 – 126 б.

8. Саралаев М.К., Мотукеев Б.Дж. Б., «Дене тарбия жана спорт тарыхы». 1995. - 249 с.

9. Светов А. «Старттан финишке чейин». (Бокс жөнүндө аңгемелер). Фрунзе: «Кыргызмабас» 1957. 270 – 283 б.

10. Физкультура жана спорт: Энциклопедия. Б.: 2002. - С.183-185.

11. Чижов Ю.К. Хлызов В.М. “Развитие бокса в Киргизской ССР”. В книге: “Труды института физической культуры. Выпуск VIII. Фрунзе. 1976. С. 161–164.